

**MODERNIZATSIYALASHGAN TA'LIM SHAROITIDA MAKTAB
DARSLARINING INTIZOMIY OMILLARI****R. Musurmonov**

Chirchiq davlat pedagogika universiteti
“Maktab menejmenti” kafedrası dotsenti,
p.f.n.

M. Musurmonova

Chirchiq davlat pedagogika universiteti
“Boshlang‘ich ta‘lim metodikasi”
kafedrası o‘qituvchisi.

ANNOTATSIYA

Maqolada maktab o‘quvchilarining dars intizomiga rioya qilishning ahamiyati, yo‘l-yo‘riqlari, tartib-intizom ta‘lim samaradorligi omili ekanligi va unga erishishning murakkab usullari tahlil qilinib, metodik tavsiyalar berilgan.

Tayanch so‘z va iboralar: globallasuv, maktab jamoatchiligi, o‘quvchi, o‘qituvchi, tartib-intizom, omil, hamkorlik, muvofiqlashtirish, darslarda intizomiy tartib, vertual-axborot muhiti, ommaviy axborot vositalari, maktabda o‘rnatilgan tartib-intizomni buzilishi, xulq-atvor.

ABSTRACT

The article analyzes the importance of schoolchildren's adherence to class discipline, guidelines, the fact that discipline is a factor of educational efficiency, and the complex ways to achieve it, and methodical recommendations are given.

Key words and phrases: globalization, school community, student, teacher, discipline, factor, cooperation, coordination, discipline in classes, vertual-informational environment, mass media, violation of school discipline, behavior.

Har qanday zamonda ham dars intizomi masalasi o‘z zarbdorligini yo‘qotmagan. O‘tmishda darsning yirik bir asarga tenglashtirilishi kabi allomalarning fikri yoki zamonaviy maktab ta‘limi muammolarining yechimini izlash ham bevosita dars intizomiga borib taqaladi. Demak, intizom pedagogik vosita sifatida bosh omil hisoblanadi. Intizomni ta‘minlash va saqlash bu ko‘pchilikka bog‘liq bo‘lgan tarbiyaviy tadbir hisoblanib, asosiy mas‘uliyat ota-onalar va o‘qituvchilarga tushadi.

P.V. Kapterov yozgan ediki, “Maktab ishi ko‘pchilikning – o‘qituvchilar va o‘quvchilarning manfaatlari uchun hamkorlikdagi ishidir. Ko‘pchilikning hamkorlikdagi faoliyat va hayotini esa ma‘lum tartiblarsiz amalga oshirib bo‘lmaydi. Zero, tartib jamiyatda yashash va ishlashning muhim shartidir. Maktab hayotining tartibi intizomdir. Uning vazifasi – maktabda ta‘lim oluvchilarning hayotini boshqa ta‘lim oluvchilar hamda o‘qituvchilar bilan hamohang tarzda tashkil etishdan iborat. Intizom o‘quvchi va o‘qituvchi shaxsiga nisbatan maktab jamoatchiligi va alohida

shaxslar tomonidan o'tkazilishi mumkin bo'lgan tazyiqlardan himoya qilishni anglatadi. Intizom ta'lim oluvchi alohida shaxslar yoki o'qituvchilarning, maktab jamoasining qiziqishlarini muvofiqlashtirish orqali hamkorlikdagi do'stona faoliyat uchun zamin yaratmog'i lozim" [2].

Olimning fikridan va hayotiy tajribalarimizdan kelib chiqib, zamonaviy maktab, umuman uning intizomiy omillari globallashuv bosqichi bilan bog'liq bo'lgan ta'lim jarayonlarining mavjud xususiyatlari va mohiyatlarining umumiylikni anglatilishini tushunish qiyin emas.

Ayni paytda maktab ma'muriyati darslarda intizomiy tartibni tashkil etishdagi murakkabliklarni ro'kach qilib aybni zamonga, o'quvchilarga, vertual-axborot muhiti va shu kabilarga ag'darmoqchi bo'ladilar. Boshqa tarafdin qaraganda ommaviy axborot vositalarida maktabda va darsda intizom borasida ham "o'qituvchi – o'quvchi" munosabatlarida (o'qituvchi o'quvchining soch gajagini kesib, peshonasiga "ikkichi" deb yozib qo'ygan) ham, "o'quvchi – o'quvchi" munosabatlarida ham chegaradan chiqib, haddidan oshayotgan holatlar kuzatiladi. Bu holat maktab jamoatchiligi tomonidan haqiqat, fenomen, butun maktabni zaharlagan "virus" sifatida, nafaqat me'yordan oshsa, balki har kuni kuzatib, nazorat qilib boriladigan badanning, vujudning haroratidek emas, balki xususiy, ahyon-ahyonda uchrab turadigan holat tariqasida qaraladi. Afsuski, maktab jamoatchiligi bunday haqiqatga qarshi maqsadli tarzda ishlashni xohlamaydi, balki qaysidir joyda namoyon bo'lgan qaysidir "virus"ga nisbatan "karantin" uslubini qo'llash bilan kifoyalanadi.

Maktab jamoatchiligi asrlar mobaynida o'quvchilarning yurish-turishi, xatti-harakatlarini kuzatish natijasida pedagoglarning "retseptur ma'lumotnoma"si (pedagogik potfolio)ni to'ldirib bormoqdalar. Kundalik hayotdagi dalillar maktab intizomining muammolar ko'lamini kengaytirmoqda, amaliyot esa ularni bartaraf etish yo'llarini izlamoqda (1-jadval).[3]

1-jadval. Maktab intizomi muammolarini hal etish yo'llari.

Maktab intizomida uchraydigan ayrim muammoli holatlar	Muammoni hal qilish yo'llari
O'quvchilar tomonidan maktabda o'rnatilgan tartib-intizomni buzilishi	O'quvchining muhim ehtiyojlarini hisobga olish – u yoki bu ijtimoiy muhim jarayon va guruhlariga jalb etish. Bolaning ehtiyojini qondishga mos keladigan, ayni paytda maktabda o'rnatilgan tartib intizomga zid bo'lmagan yurish-turish turlarini tanlashda yordam berish yo'llarini topish.

<p>O'quvchining yurish-turishi o'ziga e'tibor qaratishga yo'naltirilgan.</p>	<p>Diqqatni ko'roq yaxshi yurish-turishlarga qaratish, o'quvchilarni e'tiborga muhtoj bo'lganda shuni so'rashga o'rgatish.</p> <p>O'quvchilarning diqqatini minimallashtirish uchun ataylab sodir etilayotgan xulq-atvorga parvo qilmaslik, ko'rmaslikka olish, ko'z bilan aloqa qilish, yoniga borib turish, o'tilayotgan dars matniga o'sha o'quvchining ismini qo'shib ishlatish, pinxona belgilar, yozma ogohlantirishlar berish.</p> <p>Quyidagilarni dabdurusdan amalga oshiring: chiroqni o'chirib qo'yish, musiqiy tovush chiqarish, ohista gapirish, ovozni o'zgartirish, devor (yoki portret) bilan gaplashish, dars o'tishni vaqtinchalik to'xtatib qo'yish, o'quvchini chalg'itish, to'g'ridan-to'g'ri savollar berish, biror yumushni bajarishni iltimos qilish, faoliyatni o'zgartirish, sinf e'tiborini namunali xulq-atvorga qaratish, o'quvchilarga minnatdorchilik bildirish, o'quvchilar misollarini doskaga yozish, o'quvchilar joyini almashtirish.</p>
<p>Boshqalarga so'zini o'tkazuvchi xulq-atvor (<i>o'quvchi o'zining yomon xislatlarini namoyon qiladi, chunki unga yetakchi, bosh bo'lish muhimroq va o'qituvchi hamda butun sinf ustidan o'z hukmronligini o'rnatishga harakat qiladi</i>).</p>	<p>Nozik yondashuv izlash, bolaning hukmronligini qabul qilish, tomoshabinlardan xalos bo'lish, masalaning muhokamasini kechroq muddatga qoldirish, fikrlarni yozma tarzda qayd etib borish, o'quvchilarni hayron qoldirini o'quvchi bilan kelishish, mavzuni o'zgartirish, chetlatishni qo'llash: sinfdan chiqarib yuborish emas, boshqa sinfga o'tkazish, maxsus xonaga chiqarib yuborish, maktab ma'muriyati kabinetida izolyatsiya qilish, muayyan sanksiyalar belgilash: buyumlardan foydalanish huquqidan mahrum qilish, maktabning turli kabinetlariga kirishni, boshqa o'quvchilar bilan muloqot qilishni taqiqlash, maktab ma'muriyat, ota-onalar, militsiya xodimlari bilan uchrashishni, keltirilgan zararni qoplashni, buyumlarni ta'mirlashni, buyumlarni joyiga qaytarishni, xuddi shundayiga almashtirishni talab qilish.</p>
<p>O'quvchi bilan</p>	<p>•O'quvchining shaxsiga emas, uning xulq-atvori,</p>

konfrontatsiya vaziyati.	<p>yurish-turishiga diqqatni qaratish; negativ hissiyotlarni namoyon bo'lishidan saqlanish, keskinlikni yuzaga keltirmaslik (baqirmaslik, "Hozircha bu yerda o'qituvchi menman! " qabilidagi so'zlardan foydalanmaslik, oxirgi so'z huquqini o'zida qoldirish, o'quvchilarga bosim o'tkazadigan va imo-ishoralar, keskin harakatlar – jag'larni, tishni-tishga qo'ygan, qo'llarni birlashtirgan holat kabilarni, haqoratomuz, kamsituvchi, piching va istehzoli qarashlarni qo'llamaslik, o'quvchi xarakteri bahosiga e'tibor bermaslik, jismoniy kuch ishlatmaslik, voqelikka aloqador bo'lmaganlarni konfliktlarga jalb qilmaslik, o'zini haq ekanligini talab qilmaslik, vaznxonlik qilmaslik, o'quvchilarni jahlini chiqarmaslik, bir o'quvchini boshqasi bilan tenglashtirmaslik va b.);</p> <ul style="list-style-type: none"> • xulq-atvorni keyinroq muhokama qilish; • o'quvchiga o'zligini saqlab qolish imkonini berish.
Darsda mudrab o'tirish.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Darsda o'quvchining mudrab, uyqusirab o'tirish sababini muhokama qiling (oila, kechgacha ishlash, kompyuterda o'ynash va h.k.). O'z vaqtdan ratsional foydalanish bo'yicha maslahatlashing. 2. Doimiy mudroqlikni keltirib chiqaruvchi kasalliklar haqida so'zlab bering. Ma'lum vaqtlarda shunday simptomlarni namoyon bo'lish ehtimollarini kuzatib borishni taklif eting. 3. Darsda uyqusirab o'tiradigan o'quvchilarga ijobiy munosabatda bo'ling. Balki ular buning sababini bilsada, sizga aytishni istamaydi. 4. Agar sizning oldingi harakatlaringiz natija bermasa, bu haqda ota-onalar bilan gaplashib ko'ring. Ular lozim bo'lgan taqdirda bolaga uyda ko'proq dam olish uchun imkoniyat berish yo'llarini biladilar.
Belgilangan me'yorga zid bo'lgan leksika.	

<p>1. Belgilangan me'yorga nisbatan nojo'ya so'zlar ishlatish (<i>o'quvchi o'qituvchi va kattalar uni eshitmasligiga ishongan holda o'z nutqida noto'g'ri leksika qo'llaydi</i>).</p>	<p>Bu muammoni o'quv yili boshida muhokama qiling. Nima uchun bunday ifoda hamma uchun ham tushunarli emasligini, maktabda hamma uchun umume'tirof etilgan ifoda (nutq) shaklidan foydalanish, muayyan vaziyatlarda uni (tilni) korrrektirovka qilish lozimligini tushuntiring. Bu zararli odatlardan farq qiladigan boshqa vositalar topishni so'rang.</p> <p>O'quvchiga bu odatdan qutulish uchun yordam berish bo'yicha faoliyat ketma-ketligini aniqlang (birinchi holat – ogohlantirish; ikkinchi holat – 10 daqiqa sabr qilish; uchinchi holat – 10 daqiqa sabr qilish va ota-onasiga murojaat qilish; to'rtinchi holat – maktab ma'muriyati huzurida uchrashish) .</p> <p>Agar siz o'quvchi leksikonida yomon so'z eshitgan bo'lsangiz, hech qachon “Nima deding?!” - deb so'ramang. Chunki siz uni bu so'zni yana bir marta aytishiga sababchi bo'lasiz. Umumiy tarzda bola yanglishganligini qayd eting.</p> <p>Bolalar faoliyat davomida juda ham hissiyotga beriluvchan bo'ladilar va ularni me'yorga zid leksika qo'llashiga kimdir ataylab sababchi bo'lgan bo'lishi mumkin.</p> <p>Noto'g'ri leksikon qo'llagan va buni boshqa maqsadda ishlatganligini ro'kach qilgan o'quvchining o'zini oqlash uchun urinishlarini qabul qilmang.</p> <p>Ko'p hollarda noto'g'ri leksikon qo'llagan o'quvchilar sidqidildan aybini bo'yniga olib, kechirim so'rashga shoshiladi. Siz uni jazolamasligingiz kerak. Chunki u o'z aybiga iqrar bo'lib, intizomga rioya qilishga intilishini va xatosini to'g'rilashga tayyorligini namoyon etdi. Agar bu holat takrorlanaversa, tabiiyki, unga nisbatan yuqorida aytilgan choralarni ko'rish kerak.</p>
---	---

<p>Ataylab nojo‘ya so‘zlar ishlatish (<i>ko‘pchilik oldida o‘qituvchini haqorat qilish va kamsitish</i>).</p>	<p>O‘qituvchi tomonidan dars jarayonida xech qachon nojo‘ya so‘zlarni ishlatmaslik juda muhim hisoblanadi. O‘quvchilar o‘z o‘qituvchisi ularga namuna bo‘lishiga ehtiyoj sezadilar.</p> <p>Agar o‘quvchi o‘z nazoratini yo‘qotgan bo‘lsa zudlik bilan maktab direktoriga rasmiy tarzda yozma xabarnoma chiqarish va o‘quvchining ota-onalari bilan bog‘lanish lozim.</p> <p>Agar siz o‘quvchining xatti-harakati sinfdagi umumiy vaziyatni buzmagandeb hisoblasangiz, direktorga chiqariladigan rasmiy murojaatni kun oxirigacha kechiktirishingiz mumkin. O‘quvchi sinfga qaytgandan so‘ng u bilan vaziyatni muhokama qiling. Vaziyat haqida ota-onalarni xabardor qiling va bu haqda maktab ma‘muriyati ham voqifligini tushuntiring.</p>
---	---

Bolalarni intizomga o‘rgatish har doim pedagogika fanining asosiy vazifalaridan biri bo‘lgan va bugungi kunda ham shunday bo‘lib qolmoqda.

“Retseptor ma‘lumotnomasi” keng qamrovli davomiylikka ega. Zero, zamonaviy sharoitda maktabning muammoli muhit ko‘lami ortib bormoqda. Jumladan, darsda haddan ziyod vaysaqilik (ko‘p gapirish), darsga kelmaslik, kechikib kelish, yolg‘onchilik, provakator o‘quvchilarni paydo bo‘lishi, tamaki chekish, alkogolizm, narkotiklar, qo‘l telefonlari, o‘quvchilarni turli oilalardan saralanishi kabi muammolar masala yechimini chigallashiga sababchi bo‘ladi. Ammo sabablar qanchalik ko‘p va murakkab bo‘lmasin zamonaviy maktab o‘z o‘quvchilarini barkamol insonlar qilib tarbiyalashi hayotiy zarurat hisoblanadi [1].

Zero uchinchi Renesans poydevorini qurishga qodir jismoniy, ruhiy va ma‘naviy barkamol shaxslar globallashuv sharoitida jamiyatimiz uchun juda zarurligi nuqtai nazaridan maktab pedagogik jamoasiga katta mas‘uliyat yuklanadi. Ta‘lim berish jarayonida o‘qituvchilar qanchalik an‘anaviy dars berish usullaridan farqli o‘laroq, zamonaviy innovatsion pedagogik va axborot texnologiyalaridan keng foydalansalar, bunday darslar o‘quvchilar uchun ham qiziqarli va intizomli bo‘lishi muqarrardir.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Axmedova M. “Pedagogik konfliktologiya” o‘quv-qo‘llanma. – T.: 2005-y. B. 17.
2. Rashidov H., Musurmonov R. “Dars intizomiga salbiy munosabatdagi bolalarga nisbatan konstruktiv ta’sir etishning nazariy asoslari” monografiya. – T.: Noshirlik yog‘dusi nashriyoti, 2015-y
3. R.Musurmonov “Ta’lim sifatini boshqarishga ijobiy ta’sir etuvchi omillar haqida”, Kirgiziya Vestnik Batkentskogo gos. Univer. J. 2008. № 5.
4. R.Musurmonov “Sog‘lom avlod tarbiyasi – jamiyat taraqqiyotining asosi” O‘zMU xabarlari jurnali. – T.: 2011 y. № 1